

MB
14697

N. M. 1/1953

Szemelvények

MIKSZÁTH KÁLMÁN:

KIS PRÍMÁS

című regényéből

Népművelési Minisztérium megbízásából,
az MNDSz közreműködésével
kiadja a **MAGYAR FOTO DIA-OSZTÁLYA**
Budapest, 1953

Tanácsadás a diafilm vetítéshez

1. Az előadás előtt a szöveg felolvasását okvetlen gyakoroljuk (tagoltan olvassunk és ne hadarjunk).
2. Ha módunkban van és a tárgy természete megengedi, kívánatos, hogy ne egy személy, hanem váltakozva ketten olvassák fel a szöveget. Az egyik kép szövegét az egyik, a másik kép szövegét a másik felolvasó mondja el.
3. Szövegrész utolsó szavánál a felolvasó koppantson és a következő kép fordítása csak ezután történjék.
4. A vetített szöveget is olvassuk fel.
5. A vetítógép kezeléséhez útmutatást nyújt a technikai „Útmutató”.

de B 14. 097

Felelős kiadó: A Művelt Nép Könyvkiadó igazgatója

Megjelent 3000 példányban

53-10.081 — Egyetemi Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Janka Gyula igazgató

I. Mikszáth Kálmán arcképe

Mikszáth Kálmán, a nagy magyar író, 1847-ben született. 1910-ben bekövetkezett haláláig számos regényt és elbeszélést írt, melyekben korának hatalmasságait leplezte le, hol éles gúnynyal, hol jóízű humorral. Mikszáth nevét és műveit igazán csak a felszabadulás után ismerte meg népünk. A „Különös házasság” című regénye, majd az erről készült film, egyik legnépszerűbb magyar írónkká avatta őt. E munkája a klerikális reakció valódi arcát mutatja be.

A mai alkalommal Mikszáth egy másik leleplező regényére, „A kis primás”-ra kívánjuk felhívni a figyelmet.

II. A kis primás című könyv címlapja

A kis primás című regény a magyar mult messzi századaiba — Mátyás király korába — vezet el bennünket. Mikszáthnak ily távoli időbe kellett fordulnia, hogy szabadon elmondhassa véleményét saját korának egyházi hatalmasságairól.

Hogyan, miképpen lesz valakiből esztergomi primás?

Talán nagy tudása, bölcsessége vagy szívjósága révén? Mikszáth „A kis primás”-ban megmutatja az igazságot. Jó pénzért, akár egy tudatlan gyermek is ura lehet a primási pásztorbotnak, a nagy egyházi vagyonnak és méltóságnak, feltéve, ha előkelő családból való, vagy ha olyan szószólója akad, mint például Mátyás király felesége, Beatrix királynő! Mert annak idején Beatrix királynő elhatározta, hogy gyermeket ültet a primási székbe.

A királynő behálózva Mátyás királyt, egy rokonságából való olasz gyermeket akar primássá kineveztetni. A vetítésre kerülő első képünkön erről beszélget egymással a királyi pár:

1. Tegnap csak azt kértem — szolt a királynő —, hogy az érseki szék betöltését bízd reám; de most már a személyt is megnevezhetem. Az unokaöcsém, Estei Hippolyt az! — A király fölnevetett. — A kis Hippolyt! Tréfálsz, Beatrix. Hiszen az még

gyerek. Hétéves esztergomi primás! Ugyan, ugyan, Beatrix! Nevetni fog az egész ország. Ez meggondolatlanság lenne!

2. Igazad van — felelte a királyné ingerültséggel. — Tudnom kellett volna, hogy olyasmit kérek szegény Mátyásomtól, amire az nem elég erős. Voltaképpen öszentségéhez, a pápához kellett volna fordulnom.

A király meg volt fogva. — Egy szót se többet — szólott —, meglesz a kívánságod!

3. Így ment el a levél a nagy arany láncsal s a király üzenetével az Estei hercegi családhoz Itáliába, Ferrarába; vitte a két levente, Keövägő Simon és Vizsolyi István.

4. Amikor a követek megérkeztek, azon a délutánon Hippolyt anyja, a hercegné asszony zavarta meg a visító gyerekszajt, kiáltozva a fák közt: — Hippolyt! Kis Hippolyt! Kedves fiacskám, gyere elő, kapsz valamit. A Hippolyt gyerek azonban még erre sem jelentkezett. Tudta, hogy ez a valami egy „barack“ is lehet, amit a fejére kap.

5. Végre is Poven apó iramodott a kis szökevény után és a fülénél fogva vezette elő. A kis Hippolyt nadrágja ki volt szakadva, csinos gömbölyű arca csupa piszok, csupa maszat. — Ej, ej, édes kis szépségem! Gyere mosakodj meg, mielőtt apádhoz vezetnélek. — Hát mit kapok? — kérde a fiú kedvetlenül. — Bizony mondom, kapsz valamit. — Cseresznyét? — kérde Hippolyt. — Sokkal többet, sokkal, de sokkal nagyobb dolgot.

6. A mama Hippolytot megmosdatta, megfésülte, tiszta inget adott rá és a legújabb bársony öltözetét, amit csak ünnepnapokon volt szabad fölvenni. A fickó megijedt. — Mamám, mamám, mi lesz ez? Csak nem kell misét hallgatni mennem?

7. A nappali szobákon keresztül bevezette a terembe, hol csak ünnepélyes alkalmakkor szokott a család összegyűlni. Fönt az asztalfőn maga az öreg herceg ünnepélyes arccal. — Hippolyt fiam — szólt — lépjen elő! — Majd egy nagy arany láncot vett föl az asztalról, melynek közepén gyémántos kereszt csüngött. Hippolyt félénken sandított a lánc felé, el nem bírta képzelní, mit akarhatnak vele. Hátha azzal kötik a lábánál fogva az asztalhoz!

8. Az apa felállott most s a gyermek elé lépván, a láncot annak nyakába akasztá. — Légy üdvözölve Magyarország primása! — A fiú csak bámult, egyre bámult és nem szólt semmit. Nem értett ő ebből egy szót sem. Az apa azután lehajolt hozzá és homlokon csókolta.

9. Most megnyílt a szomszédterem ajtaja és két magyar lovag lépett be. Fényes, aranytól csillogó öltözetben. Majd a herceg a magyar urakhoz fordult, fiára mutatva: — Ime, az esz-

tergomi érsek! — A lovagok meglepetve hökkentek vissza. Az esztergomi érsek? Ez a kicsike vézna fiúcska? — De csak mégis összeszedte magát Keővágó Simon s mélyen meghajolván a primás előtt, így szólott: — Szent atyám! Mátyás király üdvözlését küldi nagyságodnak s arra kéret, hogy minél előbb siess esztergomi palotádba, nagy uradalmaidba, mert millió és millió főnyi nyáj várja immáron pásztori vezetésedet.

10. A kis érsek mindössze azt felelte rá: — Elmehetek már? — Az apa szigorú ráncokba vonta homlokát és azt felelte a nagy uraknak: — Az esztergomi érsek mély alázattal mond köszönetet a felséges magyar királynak és felséges hitvesének, mélyen szeretett nagynénjének, legmagasabb kegyelmökért, s nemsokára felkészülvén az útra, örömmel költözik hazájába. De addig is arcképét küldi és jobbágyi hódolatát.

11. A királyi udvar Budán volt, mikor a követek visszatértek küldetésükből. — Jöjjenek be azonnal! — kiáltott a király. — A jelen levő urak gúnyosan néztek össze, mert nagy ingerültség volt elharapózva az országban Hippolyt kinevezése miatt. A püspökök duzzogtak, morogtak Ujlakyék, Czoborék pedig izgatták is a terv ellen mindenfelé: — Pelenkás gyereket ültet be a király az esztergomi érseki székbe. — A követek átadták a primás arcképét. A király élénk kíváncsisággal nyúlt utána. — Csinos és kedves — szólta meglegedetten.

12. Bár a király komolyan vette is a dolgot, még azért Hippolyt át nem ment a gázlón. A király Rómába a pápához követekül küldé Szirmai Jánost és Veronai Gábort, az egri bíbornok-püspököt, hogy dolgozzanak Hippolyt javára, és kinevezését erősítse meg a pápa.

13. A pápa megírta kurtán: „Nem fogom megerősíteni, mást nevezek ki.“

14. Mátyás is visszafelelt követei útján: „Azt nevezhet ki szentséged, akit akar, de a primási székben csak az fog ülni, akit én akarok és a primási jövedelmeket is az kapja. Ma küldtem ebből kétezer aranyat Hippolytnak.“ — De már erre megadta magát a pápa. A Mátyás érvei csakugyan erősebbek. Ha a kétezer arany útnak indult már, akkor Mátyással nem lehet többé tréfálni. A pápa végre beleegyezett.

15. A kis Hippolyt tehát útra kelt nagy pompával, fénnel. Egész tábor volt az, mikor elindultak. Elöl egy kürtös lóháton, aztán az érsek járműve jött, oldalánál ült dadája, a vén Anetta. Mellette a két nemes vitéz lovagolt. Aztán a páter jön hatalmas izmos öszvéren. Egy mindenek, két ijász, egy pecsenye-forgató — ah, győznék őket az ördög elsorolni. A primás csak sírt, egyre

sírt. Hiába biztatták, hogy Magyarország Tündérország. Palotája lesz Esztergomban, lovai, ökrei, tehenei, még katonái is, igaziak, elevenek.

16. Leszállt az este és sátort vertek egy erdő közepén. Künn a sátor előtt a tűznél két lovag elegyedett beszédbe Moretti atyával. A három úr meleg pecsenyére vágyván, bárányt süttetett nyárson és sűrűn hörpöntgetett a kulacsból is, melyben jóféle szicíliai bor kotyogott.

— Szegény Hippolyt, nem irigylem — szólt Angelo. — Kenyérbe jutott, de nincs köszönet benne.

— S ki tudja, mi lesz a vége, szegény kis urunk megjárhatja.

— De mi is indíthatta Mátyást, hogy ilyet tegyen?

— Hát nem tudjátok. A halhatatlan szerelem neje iránt.

— S a pápa beadta a derekát?

— Meghiszem azt, Fulvio.

17. Elbágyadva dőltek le, mély álomba merülve. Csak a pap tartotta még magát egy kicsit s elkezdett diskurálni a kulacssal.

— Hm! igazán elhagyjalak már? Pedig még jóformán tele vagy. Ejh, nem iszom többet, már így is nehéz a fejem. Jó éjszakát, kulacska!

Moretti atyának úgy rémlett, mintha a kulacs, amint megkottyant, visszafelelné kedélyesen:

„Jó éjszakát, páterka!

Mit mondtál, kulacska?

Hogy kóstolj meg, páterka.”

18. Hajnali szürkületkor kinyitotta szemét Anetta, a dada. A gyermek már fönn volt és mosolygott. Takarója lecsúszott.

Az öreg asszony fölsikoltott:

— Szent Isten, szív Mária és minden szentek, segítsetek! Az ördög incselkedik velem!

19. Kirohant a sátor elé és föllármázta, fölráncigálta a papot és a lovagokat.

— Teringette, anyó, mi baj van?

A szegény öreg Anetta alig bírta a nagy fogvacogtatásban kihebegni:

— A primás átváltozott leánnyá.

A lovagok elkezdtek kacagni.

— Megbolondultál, anyó?

— Az élő istenre mondom, hogy igaz.

Fulvio tréfásan mondá:

— No hát gyere, nézzük meg, Angelo, ezt az új csodatételt.

20. De a lovagok is elsápadva hökkentek vissza a sátorban.

A finom patyolatos dunyhák közt egy leánygyermek ült, hosszú, deréig érő barna hajjal, nagy kökény szemekkel, piros, élettől duzzadó orcákkal.

— Ez csodálatos! — hebegte Fulvio minden idegében megremegve.

— Hogyan történhetett ez? — tördelte a kezeit Angelo. Sírni és nevetni lehetne ezen.

— Ördög és pokol, mit csináljunk? Hogyan vigyük ezt most már Esztergomba?

21. — De hogy történhetett meg a merénylet? Mondd meg, gyermekem, — kérde Fulvio — ki vagy te voltaképpen?

— Én Mária vagyok.

Egy fiú vezetett ide, bátyikám. Egy fiú — selypítette a leányka.

— És honnan vezetett ide az a fiú? — kérde Fulvio nagy figyelemmel.

— Az öcsémrel elmentünk tegnap délután az erdőbe virágot, gombát, csigát szedni és eltévedtünk. Az éj leszállt s ekkor elénkbe toppan egy fiú és így szólt: „Ne sírjatok, én elvezetlek benneteket jó helyre“. Engem ide hozott a sátorba és lefektetett az ágyba, az öcsémet pedig, aki nagyon éhes volt, elvitte a szekérhez.

— Ugy? — kiáltott föl a lovag éledő reménnyel. — Szaladj, Angelo nézz szét a szekerek körül.

22. Angelo csakhamar visszatért nagy kacagással:

— Minden rendben van — kiáltá, — ő magassága nem vészett el: ott kinn birkózik az új pajtásával.

Most sült ki aztán apródonként az egész: hogy a primás nem tudott aludni az éjjel. Éjfél tájban gyermeksírást hallott: fölkel, fölöltözött és lábujjhegyen kiosont. Ráakadt a fáradt, éhes gyermekekre és a leánykát a saját ágyába vitte lefektetni.

23. Ő magassága éppen akkor robogott elő nyargalvást, egy kötőfékbe befogva s a kis Gregorio, az új pajtás fogta a gyeplőt.

— Jó reggelt, herceg, jó reggelt — üdvözlé Moretti messziről, pohos termetét hajlongásra erőszakolva.

— Én nem vagyok herceg. Hallja-e?

— Hát mi?

— Ló. Nem látja?

A szent férfiú ennyi pajkosság láttán, mintegy tanúbizonyosságra hitta föl a menyeeiket, mintha mondaná nekik:

„Itt van ni! Hát hogy faragjak én ebből érseket addig, míg a magyar határra érünk?“

24. Míg üstökben főzték a reggelit, addig a kis Mária is fölöltözködött.

A katlanokhoz odajött az érsek is, bizalmasan ütve hátba a lánykát, mint gyereket a gyermek.

— Kialudtad magad, te baba?

— Nagyobb vagyok nálad — felelte a leányka merészen. — Mit locsogsz?

Anetta anyó figyelmeztette a leánykát:

— Vigyázz mit beszélsz a herceggel. Mert ő bár piciny még, mindnyájunknak atyja.

A leányka nagy szemeket meresztett Anettára.

— Ez volna a ti apátok? — S megrázta szép fejecskéjét kételkedően.

— Tudsz-e főzni? — faggatta tovább a kis primás.

— Istenemre, ez nem rossz — kacagott Moretti atya.

— Kezd belejönni a papi mesterségbe: már is szakácsnét keres.

25. Mindjárt indulunk — szólta Fulvio lovag.

Igen, — felelte az érsek — de ők is velünk jönnek. Ha már megtaláltam őket, elviszem magammal.

A lovag közbeszólt:

— Hova gondol herceged? Hisz ő nekik a szüleikhez kell visszamenniök.

A herceg lábával toppantott.

— Én vagyok-e az esztergomi érsek vagy nem?

— Mindenesetre az ...

— Hát akkor én parancsolok.

— Igen, igen, de az bűn lenne.

— Feloldozom magamat a bűntől.

— Én édes istenkém — szólta bele Anetta anyó, az ő édeskés, sírángzó hangján — miért ne engednék meg a mi jó urunknak, hogy ezt a két bogárkát magával vihesse játszani?

A dada ékesszólására nem ellenkeztek többé. Lesz ami lesz.

26. A gyerekek fölültek és a karaván megindult a hosszú, hetekig tartó útra, világhírű Budánál csak egy kicsit idebb, — a soktornyú Esztergom felé.

27. Augusztus havában Szent Domonkos napja utáni szombaton ért Hippolyt Esztergom alá.

A gyermekből gyorsan papot kellett csinálni!

— Körülnyírták a fejét koszorúba, azután a közepén a fejében megberetválták.

A primás ellenkezett, sírt, szégyenelte a kis Gregoriótól, fenyegetőzött, hogy ő visszatér, hogy ő lemond, de biz a gyönyörű göndör haja lehullt a sziszegő ollóágak között.

Azután fölöltöztették, amint illik Magyarország első papjához.

28. Győr alá a dunántúli urak nagy számmal jövének, úgy, hogy mikor elindult az érsek, egy hosszú tábornak látszott a menet.

... De nini, itt van már Esztergom. Egyre jobban domborodik ki az érseki kastély tündöklő gót tornyaival, tündéri függő kertjeivel. Amott látszik már a fürdőház búbos fedele is.

29. A palatinus, e döllyős úr levette a fejéről fekete kócsagos csalmáját, a fiúcska elé lépett és így szólott:

— Hatalmas herceg, főtisztelendő atyánk, Nagyságos uram! Üdvözlöm kegyelmedet az ország nevében, Isten azt rendelé kegyelmedről, hogy egyszerre legyen atya is, fiú is és szentlélek is. Mert a mai naptól kezdve édes fiává fogadja ez az ország, melyet kegyelmed állásánál fogva atyai szeretetébe veszen és szent lelkének sugallatával fogja főpásztori botjával vezérelni.

A gyermek sápadtan dadogta, mint egy szajkó, a betanult magyar szavakat:

— Köszönöm, kedves bátyámuram!

Mindenki újjong, kurjongat!

30. Csak messze túl a csapatokon, a lassan döcögő málhás szekerek egyikén ül egy anyóka és mintegy megijedve ennyi pompától, ragyogástól, keserves sírásban tör ki.

— Édes Hippolytkám. Drága Hippolytkám. Mivé tettek, mi lett belőled? Azt a szép hajadat hogy lenyírták! Azt az aranyos kedvedet békóba hogy rakták.

Az öreg Anetta csak egyre sírt, a nedves tarka kendőjével egyre törülgette a szemeit.

31. Az Esztergomból hazaszállingózó urak mihelyt megették a primás ebédjét, még ki sem böfögte egyik-másik, már is elkezdték a primást fitymálni; öcsémuramat szídták, de a bátyámuramnak szólott. A kis primásra szórt szótövisek hegye a királyt akarta szúrkálni.

A király titkára is alattomban azt a hírt terjesztette az érsekről:

— A gyerek szeles, félkegyelmű; soha se lesz belőle komoly ember.

Amit már Budán az udvari körökben úgy toltak meg, persze suttozva, hogy nyavalyatörős is.

32. Kinizsy Pál uram, midőn őszt táján, meglátogatta volt útközben a primást, s amint benyitván a legutolsó szobába, két kis esztergomi érseket lát vala ülni az asztal mellett, egyforma infulákban.

Mire a babonás főúr, kit a csaták ádáz viharja sohasem félemlített meg, halálos rémületben rohant ki nyakra-főre a palotából s azóta mindenütt terjeszti:

„Az ördög incselkedett velem. Az a gyerek nem az istentől származó teremtmény.“

33. Egyre csodálatosabb hírek szivárogtak ki, hogy a kis primásnak egyik lábán kecskekörmök vannak és hogy az egyszer nála ebédelő budai prépostnak, Geréb Lászlónak, ebéd után felugrott a vállára és így szólt:

— Lovagolni akarok rajtad.

És ha a tisztelendő prépost nem vet hirtelen keresztet, menten lónak változott volna.

— Bizony kár volt pedig azt a keresztet vetni, lévén ő kegyelme akkora nagy számár, hogy csak örülhetett volna, ha paripává lesz.

34. A papok közt teljesen meglazult a fegyelem. Az erkölcs-telenség egyre mélyebben harapózott, mint a tűz. Rózsaszín reve-rendákban, szalagokkal fölcifrázott piperkőc-papok hitták ki a közvélemény megbotrányozását.

35. A primás még október elején tette látogatását Budán: de a király értesülvén, hogy még nem igen mutatni való, csupán szűk családi körben fogadta.

36. A király elhatározta, hogy a kis primásból is embert farag. Megrendelte, hogy magyar nevelő adassék mellé, s míg a gyermekességtől teljesen meg nem menekül, addig Esztergom palotájában tartózkodjék, vendégségeket ne adjon s nyilvános ceremóniákban ne vegyen részt.

A primás nevelője a vágújhelyi prépost, Kelemen Bence lett, aki szigorú, katonás természetű pap s jártas lévén az olasz nyelvben is, mindenképpen alkalmas ember e fontos országos feladatra.

37. Bezzeg vége lett a víg életnek. A szegény kis primásra rossz napok vártak. Eddig mindig játék, mulatozás.

De ennek mindnek vége szakadt most; Kelemen Bence egy év múlva egy tökéletes esztergomi érseket szeretne bemutatni az udvarnak és az országnak.

Kelemen nemsokára előterjesztést tett a királynak: hogy a két olasz gyerek eltávolítása volna még szükséges, t. i. a Talján Gergelyé és Talján Máriáé. Ezek társasága teszi a primást gyerekké; ha csupa komoly embereket látna környezetében, ő maga is komoly lenne.

38. Így kerültek föl Kelemen prépost javaslatára az olasz gyerekek Budára, az udvarhoz.

— Elfér még minálunk ez a két cselédke. Én a fiút vállalom apródnak — mondotta a király.

— Én pedig a lánykát zsámoly-hordozónak — felelte a királynő.

39. A primás tanult a négy fal közt és semmi hír sem szivárgott ki a palotából. Megszűntek a mendemondák is apródonkint, kiment a divatból ő rajta élesíteni a nyelveket.

Hír a primási udvarból csak a királyhoz járt:

„Mire fölséged idejön, ő hercegségével magyarul beszélhet.“

A király örült a haladásnak s szinte szeretett volna már elmenni, de csak elhalasztá egészen a nyár közepéig.

40. Nyár közepén Véglesen vadászott a király. Ott volt ő fel-sége a királyné is palotahölgyeivel egyetemben.

A király vidáman fordult az urakhoz:

— Istenemre! Menjünk át holnap vagy holnapután így mindenestől, ahogy vagyunk, Esztergomba a primáshoz egy kicsit mulatni. Messze van, az igaz, de egy kis mozgás nem árt.

Pompásnak tartották az ötletet. És legott futárt menesztett a király a kis Hippolythoz, hogy szombaton reggel oda érkezik vendégül.

41. Megharsant a kürt.

Csatlós lovát hozza, solymár solymát hozza, lovász a nyeret kapcsolja, apród az ura fegyverét keresi.

— Menjünk, urak, menjünk!

42. Kevélyen ficánkolnak a paripák, csillámlanak fényes patkóik a porban... A rekettyés szélek felől egy vadgalamb rebent fel. Nosza, lekapja arra hirtelen Ujlakiné solymáról a sapkát. A sólyom száll, száll a galamb után... De imhol előbukkan a réti sas is, komor, sötétlő szárnyaival, s vijjogva csap rá a sólyomra.

— Jaj, a madaram, a madaram! — sikoltá Ujlakiné. — Jaj, a négyszázaranyos, idomított sólyomom oda van.

A szép barna asszony kétségbeesve tördeli a kezeit. Urak, lovagok! Jaj, a madaramat!

— Nehéz dolog az, hugomasszony, — véli Czobor Miklós — mert már össze vannak gomolyodva, s az ember éppen úgy találhatja a sólymot, mint a sast...

43. De nyíl sivít a levegőben; száz szem nézi útját. „Jaj, mi lesz most?“

Ime, egy pillanat s a sas véresen bukdácsol alá. A sólyom megmenekült s a galamb után szállt.

— Éljen! Hej, ki lőtte? Kié volt az a nyíl?

— Biz az a kis Talján Gergely íjából pattant fel.

44. — Ember vagy Gergelykém! — kiáltja Ujlaki s leugrik a lováról, hogy kezet fogjon az apróddal.

Maga Ujlakiné szintén odaszalad s szép kis kezeivel végigcirógatja a Gergely kipirult arcát.

— Mit adjak most ezért aranyos cselédem?

— Bízva rám kegyelmed, — szólalt meg hirtelen az oda lovagló király. — Majd megjutalmazom én kegyelmed helyett.

Azután Gergely felé fordult pompás hangulatban:

— Nos, ördögös fickóm, jó lesz-e, ha magyar nemessé teszlek?

— Neked adom ezt az egész területet, le egész a malomig.

45. Jelentették a hírt az esztergomi fellelegvárban, hogy ím a röpülő hídon átkelt a királyi vendégsereg.

De iszen a primás kitett magáért: föl egész a várig csupa zászló, csupa diadalív, csupa virág az út.

A kapuban ott állnak a primás papjai, tisztjei, professzorai, élükön Kelemen Bencével, ki hajadonfővel várja ő felségét.

46. Ekés a beszéd, óh be kár, hogy a király nyugtalanul nézeget ide-oda s egyszer csak megszakítja:

— Jól van jól, kanonok uram, de hol van a házigazda, az érsek-hérceg ő nagysága?

A szónok ijedten kapkod a fejével.

— Hát itt áll felséged előtt — motyogja zavartan, félig öntudatlanul.

— Csak tán nem kend az?

A Kelemen szeme ijedten, mohón futkároz ide-oda.

— Azaz, hogy még az imént itt volt. Ez különös, nagyon különös...

— Egy kissé — jegyzi meg a király kedvetlenül.

Mindenki ajkán az a kérdés lebegett: hol a primás? Gúnyos mosolyok játszadoztak az ajkakon.

47. Kelemen kanonok kikelt arccal, megdagadt szemekkel rohant a folyosókon, a garádicsokon fel s le mint egy örült, bögve mint egy vadbika:

— Hol a primás?

— Kutassatok fel mindent!

A szolgálak össze-vissza nyargaltak s bambán kérdik egymástól: hova lett a primás? Prelátusok, címzetes püspökök, éneklőkanonokok, ajtónállók futkároztak hajadonfővel kétségbeesve, benézve pincébe, kályhalyukba, éléskamrába, minden zígbe-zugba; de a primás csak nem került elő.

48. A kertajtónál Moretti atya üldögélt. — Hej, páter! — kiáltott rá a kanonok. — Nem látta a primást a kertben? — A primás nincs a kertben. Papi hitemre esküszöm — erősítette Moretti.

49. A király nem bírt haragjával. Tekintete vészjósló volt.

Érezte, hogy ki fog törni. Lesietett a kertbe. A friss levegő kiszívja fejéből a mérget. A főurak nagy része is utána húzódott, egymásnak integetvén a tekinteteikkel: „No, ez ugyan szépen kezdődik.” A királyt a velőkig szúrták e gúnyos tekintetek.

50. S ime, ahogy mennek, a kavicsos úton lefelé, egyszer csak a meglepetés felszisszenései hallatszottak. A fa tetején girbegurba ágak közt ott gurnyaszzkodott a hercegprímás összetépett reverendában.

Felgyúrt karjával egy fészek felé ágaskodik.

Mátyás az ajkait harapdálta mérgében.

— Jó reggelt, szeretett öcsénk — szól fel kesernyés gúnyal. — Miben hivataloskodik főtisztelendőséged?

— Dicsértessék — szól le a gyerek. — Fölmásztam, hogy ezt a fészket leszedjem, de félek, hogy a gally letörik.

— Mi is tartunk attól, — mondá a király tompa hangon —, hogy nagyot talál esni hercegséged.

51. A király arca vörös volt, mint a rák s indulatos hangon mondá olaszul az előbukkanó királynőnek:

— Hippolyt szégyent hozott ránk. Visszaküldöm a szüleihez. Még ma visszamegy Ferrarába!

Beatrix elhalványodott s esdőleg emelte sötét szemeit férjére.

52. A király szót se várva, gyors, elhatározott léptekkel a palotába sietett, hogy ő maga ossza ki a rendeleteket, de már nem ért rá, a nagy primási teremben meg voltak terítve az asztalok aranyfonállal varrott abroszokkal, mely dúsan volt megrakva ezüst tányérokkal, arany kupákkal és billikomokkal.

53. Az étkezés nagy ceremóniával ment hajdanta ilyen fényes alkalmakkor.

Az étkefogók selyem varratos kendőbe takartan hozták a tálakat a primási udvaron keresztül, a konyhától az ebédlőig, az étkefogók előtt a konyhamester, Moretti atya ment méltóságteljesen.

54. E pillanatban azonban óriási zaj hallatszott kívülről; kusza lárma, vad kiáltások verték föl azt a félcsendet, melyet a király jelenlétében fenntart az előkelő társaság. Egy-egy tompa zuhanás, rekettes hörgés tarkította az egyre növekedő csatarát.

— Gyilkolnak odakünn. Egy pap a másikat meg akarja ölni!

55. Künn az udvaron épületes látvány tárult ki. Kelemen kanonok verekedett páter Morettivel, mind a kettő a földön feküdt összefogózva egy gombolyagba.

— A lelket szorítom ki belőled, — hörögte az atléta-termetű Kelemen, tajtékozó szájjal —, mindennek te vagy az oka!

A szakácsok, kukták, ki piszkafával, ki főzőkanállal, ott álltak körbe és igyekeztek őket csillapítani.

— Aki hozzám közel ér, halál fia! — ordítá Kelemen.

— Tönkretettél engem is, a primást is, megszégyenítéd a királyt is, meg kell halnod!

56. A király leüzent, hogy rögtön válasszák szét a dulakodókat és vezessék eleibe, ő maga akarja hallani a viszály okát.

Egy-két szempillantás, ott állott a két pap zihálva, téglaszínű nyakkal, lilaszínbe játszó arccal a legfőbb úr előtt.

— Nem szégyenlik, mint értelmes emberek és isten szolgálói, ilyen istentelen, botrányos cselekedetre vetemedni?

— Fölséges úr! — kezdék egyszerre.

— Hallgassatok — mond zordonan.

— Szép állapotokat találtam a primási udvarnál, mondhatom. A serleg betelt és most kicsordul.

Hangja remegett a fölindulástól.

A lovagok megütődve hallgatták, hogy mi fog következni.

57. — Most beszélj, te hórihorgas — parancsolá a király, ki ritkán és csak megvetésből tegezte a papokat —, miért akartad megfojtani társadat?

— Mert hamisan esküdött és engem megcsalt, — felelte Kelemen.

— Mivel csalt meg?

— Mikor a főtisztelendő primást kerestem egy órával ezelőtt a kertbe akartam menni, gondoltam ott van. A kertajtónál ott ült ez az ember. Kérdeztem tőle: „Nincs benn a kertben a primás?” „Nincs! — mondá. — „Igazán nincs?” „Papi hitemre esküszöm, nincsen bent” — felelte s ezzel engemet tévútra vitt. Ítélje meg fölséged helyzetemet, hogy bűnös vagyok-e?

58. Igazságos Mátyás Morettihoz fordult:

— Igaz ez így?

— Igaz, fölséges úr, igaz.

— De akkor te hamisan esküdtél s ez reverendádba fog kerülni, gonosz pap.

— Nem esküdtem hamisan, a primás nem volt a kertben.

— Konok, hazug vagy. Én magam vagyok rá tanú. Ott találtuk a herceget. Mit felelsz erre?

— Amit mondtam, mondtam. A primás nem volt a kertben.

— Ez mégis hallatlan! — kiáltott föl a király. — Hurcoljátok el a börtönbe!

— Oda vettethet fölséged, de azért nekem mégis igazam van, mert az a fiú nem az esztergomi érsek.

— Meg van örülve — dohogta a király.

59. De e pillanatban Beatrix tört magának utat a királyhoz.

— Okvetlenül beszélnem kell fölségeddel, négy szem közt, rögtön — szólt lihegve, izgatottan.

Késő volt, mire a királyné odaért, már a két olasz lovag térdre borult a király előtt.

— És ti mit akartok?

— Be akarunk mindent vallani.

— Csupa jóakarattól tévedésbe ejtettük fölségedet. — Mi kísértük volt a primást Budára, múlt év őszén, midőn felséged látogatását kívánta. De akkortáiban az a hír járta, hogy egy-némely magyar urak a primás vesztére törnek, hogy a primást útközben megtámadják, elrabolják vagy meg is ölik.

60. — És? — kérde a király izgatottan.

— És mi Hippolyt primás helyett Gregoriót öltöztettük fel, őt vittük el. A fiú kész volt uráért mindenre. A szándék az volt, ha elfogják, akkor előállunk az igazi primással. Ha pedig odaér Budára sértetlenül, fölfedjük fölségednek, hogy milyen fölösleges elővigyázattal valánk.

— Mily vakmerőség! Nekem semmit sem szóltatok!

— A felséges királynéval közöltük. Ő azzal nyugtatott meg bennünket, hogy alkalmas időben hozza tudomására fölségednek.

— Kelemen kanonok tehát a kis Gregoriót találta az érseki reverendában.

61. — Az volt a tervünk, hogy előbb kipróbáljuk a kanonokot. Ha derék ember, az igazi primást adjuk kezére. De kegyetlen volt; néhányszor meg is verte a gyermeket.

— Megmaradtatok tehát a játék mellett?

— Igen, fölség; mindnyájan ebben állapodtunk meg, s maga a hercegérsek legszívesebben.

— Persze, mert nem kellett tanulnia.

— Gregorió tanult helyette. Aztán felhőtlen égből jött a vilámcsapás, midőn leérkezett a királyi rendelet, hogy a primás játszótársá Budára küldessék nővérével.

— Nem volt más mód, uram király. Az igazi primást kellett elküldeni.

A király élénken kiáltott fel:

— E szerint a kis Talján Gergely...

— Senki más, mint Estei Hippolyt herceg!

62. — Hisz ez derék dolog! — tört ki ő felsége nagy vidáman. — Bár vétketetek, megbocsátok. Mert a megoldás igen kellemes. Keljetek fel, vitézek és üljetek az asztalhoz.

— De hol van a mi Gergelyünk? — kérde nyájasan.

— Az imént láttam az udvaron — felelte Ujlaki s maga szaladt ki érte, hogy beszéltsa.

63. Zajos, viharos éljenzés tört ki, mikor az apród betoppant.

A kis Gergely elhalványodott. „Mindent tudnak!” rebegé. De félelme csak egy percig tartott. A király eléje lépett, szeretettől sugárzó arccal hajolt hozzá:

— Ej, ej, rossz kópé, hát illik ez, a királyt bolonddá tenni? Majd a királynéra nézett fél haraggal, fél pajkosan:

— És a királyné asszonyka is!...

64. A fényes nevű, hatalmas urak mind oda járultak a kis Gregorióval koccintani.

Ujlaki a primásra!... Azóta se volt olyan lakoma Esztergomban. Poharat emeltek Kanizsay Péter (a királynéra), Lendvay János, Perényi Pál igen csinosan (az anyaszentegyházra), Dersffy, Madách, stb.

Legmulatságosabb volt azonban a Czobor uram mondókája, szólt pedig a kis Gregorióról: „Az ember — úgymond a főúr — még magának se tanul szívesen, hát még ha valaki másnak tanul.“

III. Mindez pediglen így történt 1486-ban, néhány évtizeddel a Dózsa-féle parasztfordalom előtt.

Esztergom primása Estei Hippolyt, az olasz hercegi család gyermeke a hit nevében az urakat szolgálta. Megáldotta a nyomorgó nép kifosztását: aranytól ékes palástjában a szegénység üdvözítő voltát hirdette az éheseknek.

Az urak és papok szövetségét mutatja meg e kis regényében is Mikszáth Kálmán.

